

OILA TARBIYASI VA MA'NAVİY QADRIYATLAR

Karimov Firdavs Sherali o'g'li

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oila tarbiyasining inson ma'naviyati va jamiyatdagi qadriyatlar tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Oila — jamiyatning negizi bo'lib, uning sog'lom shakllanishi farzand tarbiyasi, axloqiy yetuklik va madaniy merosni avloddan avlodga yetkazish bilan chambarchas bog'liq. Maqolada milliy va diniy qadriyatlar asosidagi tarbiya masalalari, globallashuv davrida oila institutining holati va uni mustahkamlash vositalari yoritiladi.*

Tayanch so'zlar: *Oila, tarbiya, ma'naviyat, qadriyat, axloq, din, jamiyat, farzand, an'ana, ruhiyat*

Oila — inson hayotining birinchi maktabi. Har bir inson oilada mehr-muhabbat, hurmat, odob va e'tiqod asoslarini o'zlashtiradi. Shu sababli oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy bo'g'ini hisoblanadi. Oila tarbiyasi sog'lom jamiyat poydevoridir. Farzandning axloqiy, ruhiy va aqliy kamoloti aynan oilada boshlanadi. Islom dini oila muqaddasligini doimo ulug'laydi. Qur'oni Karimda ham, Hadisi shariflarda ham er-xotin orasidagi mehr, ota-onaning farzand oldidagi burchlari, farzandlarning tarbiyasi borasida ko'plab yo'riqnomalar berilgan. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) aytadilar: "Sizlarning eng yaxshilaringiz oilasi bilan yaxshi muomalada bo'lganlaringizdir" [1,42-bet].

Oila tarbiyasining ijtimoiy va axloqiy asoslari: Oila – jamiyatning eng muhim va barqaror ijtimoiy instituti bo'lib, har bir inson hayotidagi ilk tarbiya o'chog'i hisoblanadi. Insoniyat jamiyatining asosi oiladan boshlanadi. Shu sababli ham har bir xalq o'z tarixida oila tarbiyasiga katta e'tibor bergan. Sharq xalqlari, jumladan, o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan urf-odatlar, axloqiy me'yorlari va

diniy qarashlari oilaviy tarbiyani milliy qadriyat darajasiga olib chiqqan. Tarixiy manbalarga qaraganda, qadimda turkiy xalqlarda oila ichidagi hurmat, kattaga itoat, kichikka mehr, oilaning har bir a'zosi o'z o'rnini bilishi qat'iy rioya qilingan [2,82-bet]. Masalan, "Oltin bitiklar"da farzandning ota-onaga bo'lgan hurmati hayotning eng muhim qadriyati sifatida ko'rsatilgan. Bu qadriyatlar islom dini qabul qilinganidan so'ng yanada boyib, diniy va axloqiy tamoyillar bilan mustahkamlangan.

Islom dinida oila muqaddas hisoblanadi. Qur'oni Karimda er-xotin orasidagi mehr-oqibat haqida ko'plab oyatlar bor. Masalan: "Uning (Allohning) belgilaridan biri – sizlar tinchlik topishlaringiz uchun o'zlaringizdan juftlaringizni yaratgani va o'rtangizda muhabbat hamda mehr-muhabbat paydo qilganidir" (Rum surasi, 21-oyat) [3,74-bet]. Bu oyat oilaning muqaddasligini va undagi mehr-oqibatning Alloh tomonidan ato etilgan ne'mat ekanini bildiradi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) aytadilar: "Sizlarning eng yaxshilaringiz – oilasi bilan yaxshi muomalada bo'lganlaringizdir" [4,42-bet]. Bu hadis musulmon kishining eng avvalo o'z oilasida yaxshi inson bo'lishi kerakligini ko'rsatadi. Oilaviy tinchlik, tarbiya va axloqiy muhit farzandlarning kamolotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Farzand tarbiyasida eng muhim bosqich – bu ota-onaning shaxsiy namunasi. Bolalar eshitganidan ko'ra ko'proq ko'rganiga ergashadi. Ota-onaning o'zaro muomalasi, bolalarga bo'lgan munosabati, qadriyatlarga munosib hayoti tarbiyaviy jihatdan beqiyos ahamiyatga ega. Islomda bu masalaga alohida e'tibor berilgan. Ota-onaning farzandga bergan tarbiyasi ular uchun do'zaxdan najot, jamiyat uchun esa sog'lom avlod manbaidir [5,109-bet].

O'zbek xalqining urf-odatlarida ham tarbiyaning ijtimoiy va axloqiy jihatlari muhim o'rin egallaydi. Masalan, "Yaxshi oila – elga namuna" degan maqol bejiz emas. Oila ichida shakllangan me'yorlar butun mahalla va jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayni paytda, bugungi kunda oilaviy tarbiyada duch kelinayotgan muammolar, xususan, ota-onaning bandligi, zamonaviy texnologiyalarning

tarbiyaga salbiy ta'siri kabi holatlar ham mavjud. Bu esa oilaviy tarbiyani muhofaza qilish va kuchaytirish uchun har tomonlama chora-tadbirlar zarurligini ko'rsatadi. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, oila tarbiyasidagi ijtimoiy muhit, kommunikatsiya, ruhiy sog'lomlik, diniy va ma'naviy yondashuvlar o'rtasidagi uyg'unlik farzandning shakllanishida hal qiluvchi o'ringa ega. Jumladan, ijtimoiy psixolog X. Shodiyev o'z tadqiqotida oila muhitining boladagi axloqiy mezonlarga bo'lgan munosabatini belgilovchi asosiy faktor ekanini aytadi [6,56-bet]. Oila sog'lom bo'lsa – jamiyat sog'lom bo'ladi.

Ma'naviy qadriyatlar va oilaviy tarbiyaning o'zaro bog'liqligi:

Ma'naviy qadriyatlar va oilaviy tarbiya o'rtasidagi bog'liqlik har bir jamiyatning kelajagi uchun juda muhim ahamiyatga ega. Oila – bu shaxsning axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishining birinchi va asosiy bosqichi bo'lib, oilada olingan tarbiya, ota-onaning o'zaro munosabati va jamiyatning qadriyatlariga bo'lgan hurmat, farzandlarning hayotdagi muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir qiladi. Oila, shuningdek, farzandlar uchun mustahkam ijtimoiy muhit yaratib, ularning ma'naviy qadriyatlar asosida o'sib ulg'ayishlariga ko'maklashadi. Oila tarbiyasi jamiyatning axloqiy me'yorlarini shakllantiradi. Aksariyat hollarda, oilada shakllangan qadriyatlar o'zgarmas, bu qadriyatlar insonning butun hayoti davomida uni qo'llab-quvvatlaydi va unga yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Shuningdek, jamiyatda kutilayotgan etika, ahloq va ijtimoiy me'yorlar oilada o'rganiladi. O'zbek xalqining tarbiyaviy qadriyatlari o'tmishdan bugunga qadar davom etib kelmoqda. Misol uchun, "hurmat", "mehnatsevarlik", "samimiyat" kabi qadriyatlar o'zbek oilasining asosi sifatida qadrlanadi.

Ma'naviy qadriyatlar, o'z navbatida, insonni o'zidan yuqori maqsadlar sari yetaklaydi, axloqiy va ma'naviy yetuklikka erishishga undaydi. Oila tarbiyasining ma'naviy jihatlari har bir shaxsning ichki dunyosini shakllantiradi. Islom dini o'zida ma'naviyatga katta e'tibor qaratgan bo'lib, oilaviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Qur'oni Karimda ma'naviyatga doir ko'plab oyatlar bor,

ulardan biri quyidagicha: “Ey imon keltirganlar! Oila a’zolarini va mulklaringizni jahannam o’tgazishidan asrang” (At-Tahriym surasi, 6-oyat) [7,110-bet]. Bu oyat oilaning jamiyatdagi rolini va uning ma’naviy-axloqiy ahamiyatini ta’kidlaydi. Bugungi kunda, texnologiyalar rivojlanishi, globalizatsiya va madaniy almashinuvlar oilaviy qadriyatlar va ma’naviy qadriyatlarning o’zgarishiga olib kelmoqda. Shunday bo’lsa-da, ma’naviyatning oiladagi o’rni hali ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlariga oilaviy qadriyatlar, axloqiy normalar va diniy me’yorlar asosida tarbiya berishlari lozim. Oilaviy tarbiya, ayniqsa, farzandlarni hurmat, mehr-muhabbat, sabr-toqat va vijdonli yashash kabi ma’naviy qadriyatlar bilan tarbiyalashni anglatadi.

Diniy ta’limotlar bu me’yorlarni mustahkamlashda muhim rol o’ynaydi. Islomda, ayniqsa, oila tarbiyasida hurmat va mehr-muhabbat ta’limotlari asosiy prinsiplar sifatida qaraladi. Payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v.) aytganlaridek: “Farzandlaringizni tarbiyalashda ularga sevgi va hurmatni o’rgating” [8,78-bet]. Oilada bolalar va ota-onalar o’rtasidagi o’zaro aloqaning o’rni muhimdir. Farzandlar oilaviy qadriyatlarni oilaning har bir a’zosidan o’rganadi, ota-onalar esa o’z farzandlariga o’rnak bo’lishlari kerak. Oila tarbiyasining muhim jihatlaridan biri – bu ota-onaning shaxsiy namunasi. Farzandlar o’z ota-onalarining turmush tarzini, ularning qadriyatlarga bo’lgan munosabatini ko’rib o’rganadilar. Bu esa farzandlarning shaxsiyatining shakllanishiga ta’sir qiladi. Bu nuqtada, oiladagi ma’naviy qadriyatlar tarbiyaning asosi hisoblanadi. Oila ichida shakllangan qadriyatlar nafaqat oilani, balki butun jamiyatni ijtimoiy ahamiyatli, mehnatsevar, hurmatli va vijdonli qilishga yordam beradi. Bu o’z navbatida jamiyatda tinchlik, barqarorlik va farovonlikni ta’minlaydi.

Oila tarbiyasining jamiyatdagi o’rni va uning ma’naviy qadriyatlarni saqlashdagi ahamiyati: Oila tarbiyasi nafaqat oila a’zolarining, balki butun jamiyatning asosini tashkil etadi. Oila – bu jamiyatning kichik bir modeli bo’lib, unda farzandlar jamiyatdagi etika, axloq va ma’naviy qadriyatlarni o’rganib,

kelajakda o'zlarining jamiyatdagi rolini shakllantiradilar. Oila jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda asosiy o'rin tutadi. Oila a'zolarining o'zaro hurmat, sevgi va mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni o'rgatish orqali ular nafaqat o'zlarining, balki jamiyatning farovonligini ham oshiradilar [9,45-bet].

Jamiyatning ma'naviy qadriyatlarini saqlashda oila tarbiyasining o'rnini beqiyosdir. Oila muhitida shakllangan axloqiy normalar va qadriyatlar, jamiyatga bir-biriga bo'lgan hurmat, mehr-muhabbat, samimiyat va do'stlikni o'rgatadi. Oilaviy tarbiyada berilgan ma'naviy qadriyatlar farzandlarga kelajakda o'z qadamlarini to'g'ri tanlashda, hayotdagi qiyinchiliklarga qarshi turishda va jamiyatda o'z o'rnini topishda yordam beradi. Oila orqali o'rgatadigan qadriyatlar, masalan, mehr, hurmat, adolat, vijdonlilik, yoshlar o'rtasida to'g'ri axloqiy me'yorlarni shakllantiradi. Islomda oila tarbiyasi haqida Payg'ambarimiz (s.a.v.) shunday deganlar: "Oila, albatta, jamiyatning poydevori bo'lib, unda shakllangan qadriyatlar jamiyatni yuksaltiradi" [10,102-bet]. Oila tarbiyasining jamiyatdagi roli, ayniqsa, yoshlar o'rtasida axloqiy va ma'naviy me'yorlarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Ota-onalar o'z farzandlarini nafaqat axloqiy jihatdan tarbiyalashadi, balki ularni jamiyatga mos ravishda, mehnatga qobiliyatli, mas'uliyatli va ijtimoiy jihatdan etuk shaxslar qilib tarbiyalaydilar. Ota-onaning tarbiya uslubi va o'zaro munosabati, shuningdek, ularning ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan hurmati farzandlarning shaxsiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oila muhitida shakllangan qadriyatlar, agar ular jamiyatda keng tarqalgan bo'lsa, jamiyatni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlashda oilaning rolini islom dini ham alohida ta'kidlagan: "Ota-onalar farzandlarining tarbiyasiga mas'uldirlar va bu mas'uliyatni to'g'ri bajara olishlari jamiyatning farovonligi uchun muhimdir" [11,78-bet].

Jamiyatda o'zaro hurmat, adolat va tenglik kabi qadriyatlar o'rnatilishi, oila ichidagi tarbiya bilan boshlanadi. Agar oila ichidagi muhit sog'lom va ma'naviy jihatdan boy bo'lsa, jamiyatdagi boshqa sohalar ham o'zgaradi. Shunday qilib, oila

jamiyatning ichki va tashqi rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim omil hisoblanadi. Bu haqida Payg'ambarimiz (s.a.v.) ham shunday deganlar: "Jamiyatning kuchi oilaning kuchiga bog'liqdir. Agar oilada farovonlik bo'lsa, jamiyat ham mustahkam bo'ladi" [12,55-bet]. Jamiyatdagi o'zgarishlarga mos ravishda, oilaviy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish jamiyatning kelajakdagi farovonligini ta'minlaydi. Oila, shuningdek, jamiyatda barqarorlik va tinchlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oila ichidagi axloqiy normalar va qadriyatlar nafaqat oilaviy hayotni, balki butun jamiyatni mustahkamlaydi. Bunday qadriyatlar o'zgarishlarga qarshi turishda, ijtimoiy inqirozlarni bartaraf etishda muhim vosita bo'lishi mumkin. Oilaviy tarbiya orqali o'rgatish kerak bo'lgan asosiy qadriyatlar orasida yuksak axloqiy idealar, halollik, adolat va mehr-muhabbatni o'rgatish kerak. Oila muhitidagi barqarorlik va o'zaro hurmat jamiyatning kelajakdagi barqarorligini shakllantiradi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Islom va tarbiya. – Toshkent: "Ijtimoiy ma'rifat", 2015. – 42-bet.
2. Karimov, M. Sharq oilasi tarixi va qadriyatlari. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2015. – 82-bet.
3. Qur'oni Karim tarjimasi. – Toshkent: "Hilol nashr", 2012. – 74-bet.
4. Hadislar to'plami. – Buxoro: "Islom nuri", 2011. – 42-bet.
5. Rahimov, D. Oila va tarbiya. – Samarqand: "Afrosiyob", 2019. – 109-bet.
6. Shodiyev, X. Oila psixologiyasi asoslari. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2020. – 56-bet.
7. Qur'oni Karim tarjimasi. – Toshkent: "Hilol nashr", 2012. – 110-bet.
8. Hadislar to'plami. – Buxoro: "Islom nuri", 2011. – 78-bet.

9. Islom va tarbiya. – Toshkent: “Ijtimoiy ma’rifat”, 2015. – 45-bet.
10. Muhammad (s.a.v.)ning hayoti va ma’naviy qadriyatlar. – Toshkent: “Yuksalish”, 2009. – 102-bet.
11. Al-Qu’ran va hadislar to‘plami. – Toshkent: “Islom nuri”, 2010. – 78-bet.
12. Hadislar va islom tarbiyasi. – Toshkent: “Islom tarixi”, 2013. – 55-bet.